

RÉVAY JÓZSEF

KOSZTOLÁNYI-EMLÉKEK

A Pályám emlékezete című kiadatlan önéletírásból

A színes tintákról álmódó kisgyerek nagy költő korában is színes tintával írt: Kosztolányi világoszöld kézírása néz rám sok-sok leveléből. Nemcsak nagy örömmel fedeztük fel újra egymást, hanem klasszika-filológusi mivoltomban azonnal baráti szolgálatot is tehettem neki: 1921-es levelezésünk őrzi a *Véres költő* körüli, mai szóval: szaklektori közreműködésemet. 1921. április 5. keltezésű levélben köszöni meg az első forrásmunka-küldeményt. Idézek néhányat a következő levelekből:

Budapest, 1921. május 1.

Kedves és nagyon tisztelt barátom —

nem kereslek föl, mert nem akarlak mindaddig zavarni, míg készen nem leszek. Nyakig vagyok a munkában. Egy hónap múlva készen leszek. Aztán, ha megengeded, neked nyújtom át legelőször, hogy meghalljam szakértő véleményedet. Itt-ott talán van némi kacsinás. De rengeteget tanultam, annyi bizonyos.

Most kérlek egy szívességre. Ha nem kerül nagy áldozatodba, tedd meg. Egyik alakom Lucanus.

Mikor Nero megölette, ő a Pharsalia-ból azt a részletet szavalta, melyre egy haldokló római harcost fest. Vajon megtalálhatom-e ezt a részletet? Talán nézz utána egy üres órádban és — milyen követelőző vagyok — irasd le költségemre, latinul és magyarul. Én majd versbe szedem. Mert regényemben idézni szeretném.

Még egyszer hála és sok-sok köszönet.

Szeretettel ölel igaz híved és tisztelőd
Kosztolányi Dezső

U. i. A fentnevezett részletből csak két-három sor kell; a leginkább jellemző, a halál festése. M. f.

Válaszom után így köszöni meg:

Budapest, 1921. május 9.

Kedves jó barátom,

finom, úri figyelmed, fáradozásod nagyon, nagyon köszönöm. Egy hónap múlva alázatos szeretettel zörgetek ajtódon.

Vagyok nagyrabecsülő híved és tisztelőd

Kosztolányi Dezső

*Almási Gábor
két Kosztolányi-szobra
(gipsz, 1966)*

A családi sírbolt a szabadkai temetőben

A munka előrehaladtával így ír:

Budapest, 1921. május 24.

Kedves, jó barátom, —

hőseim haldokolnak és én, természetesen, már jobban érzem magamat. Most, az utolsó pillanatban kezembe kerül egy francia munka, mely azt írja, hogy Suetoniusnak van egy életrajztöredéke Lucanusról, a költőről. Kérlek írd meg, tudsz-e róla? Én olvastam több helyütt, nem letem meg.

Ha megvan, okvetlen el szeretném olvasni. Lehetőleg ne latinul (bármely más nyelven inkább), mert rémülten veszem észre, hogy gimnáziumi emlékeim mennyire megfakultak. Az akadémián keressem? Vagy a fővárosiban? Az egyetemen nincs meg.

Értesítsd tolakodó barátodat, aki szíves szeretettel és hálával ölel:

Kosztolányi Dezső

U. i. Lucanus személyleírása is kellene, az útlevelé adatai. Magas? Barna? Szeme színe? stb. — m. f.

Budapest, 1922. január 2.

Kedves barátom,

nagyon jó vagy hozzám. Okos, finom cikkedet kitüntetésnek érzem. Anynyira helyes az elemzése, beállítása, hogy utólagos engedelmekkel átadtam Király Györgynek, azzal a kéréssel, találjon számára helyet.

Ezen a vasárnapon, délután meglátogatnálak, feleségemmel együtt, Mátyásföldön. Otthon lesztek? Ha nem, értesíts (128—85.)

Viszontlátásig

ölel

jó híved és tisztelőd
Kosztolányi Dezső

Hibátlan remekműve egyik legkedvesebb írása volt; még 1924-ben is ezt írja egy levelezőlapon Rómából: »Nero városából öllelek.«

A könyv újabb kiadásakor pedig ezt a levelet kaptam:

Budapest, 1926. IX. 14.

Drága jó barátom,

azt hiszem, nem haragszol meg túlságosan, hogyha téged, ki keresztvízre tartottad pár évvel ezelőtt — juj, de sok évvel ezelőtt — az istentelen és pogány Nerot, új szívességre kérlek. A Tacitus-idézetbe szégyenszemre hiba csúszott az előző kiadásba, de hogy mi, azt nem tudtam kiszűni. Úgy érzem, föl van cserélve két sor, vagy egyik a másikba zavarodott.

Most, mikor Németországban már a második kiadása jelenik meg, szeretném ezt a hibát kijavítani. Azért küldöm el neked az első oldal levonatát, s mert az ügy sürgős, arra kérnélek javítsd ki a latin szöveget és az ívet csúsztasd a mellékelt, megcímezett és fölbélyegezett levélbe s tedd postára. Ezer köszönet érte.

Mi hír rólad? Mikor vonulsz be az iskolába, vagy a múzeumba? Nálunk most festenek. De pár hét múlva rendben leszünk, akkor látni óhajtanálak.

Téged és tiéidet sokszor üdvözöl
igazi barátod
Kosztolányi Dezső

Most még, a húszas évek elején, kapcsolatunk igen élénk volt: gyakran jöttek ki hozzánk Ádám fiukkal együtt, az egyetlen lehetséges közlekedési eszközön, a döcögős gödöllői HÉV-en. Ma is hallom még, gyermekeink »Adám, hol vagy?« — kiabálását, rendkívül tetszett — akkor már elemista — legnagyobb lányomnak ez a bibliai történetből vett megszólítás, bújócskázás közben: a két kisebb boldogan utánagöcögte. A kipirult arcú gyerekek közül egyszer csak bölgve szaladt be hozzánk a kis Ádám (festőien szép gyermek volt), megelégette a kislányok kedveskedéseit, előlük menekült hozzánk, felnőttekhez. »Hát nem édes marha?« — fordult felém teljes atyai elragadtatással Dezső.

Az 1921-es esztendő levélváltásai és találkozásai mind-mind Nero jegyében folytak; barátságunk azonban ezen túl, haláláig tartott. Egy 1926-os névjegyét tartom kézben: ezen köszöni meg az édesapja halálára írt nekrológot.

Íme a nekrológ szövege; megjelent a *Nyugat* 1926-os évfolyamában:

»Gyűlölték az istenek: pedagógussá tették. Harmincnyolc esztendő alatt, míg a jövődő magyarságát oktatta-csiszolta, megcáfolta a régi latin közmondást. Tehetsége másra predestinálta, itthoni és külföldi egyetemi tanulmányai a tudós pálya irányában indultak. Sorsa másként határozott: tanár, majd igazgató lett belőle. Egy szóval jellemezhetném egész működését: szerették.

Szerettem én is, és emlékét féltve őrzöm, míg magam is meg nem iszom kortyomat a mindent feledtető fekete folyóból. Drága barátom volt, szigorú főnököm, keményen tartott, és gyöngéd, megható szeretettel vezetett a rögös pályán, amelyen az ő keze alatt indultam. Drága barátom és apám volt az önállóság első apátlan éveiben s éppígy jóságos és szigorú apja volt annak az egész nemzedéknek, amely akkor nőtt, bontakozott a kezünk alatt: az *Aranysárkány* nemzedékének.

És apja volt Kosztolányi Dezsőnek. Szigorú apja volt neki is, szigorú és jóságos egyszerre. Felmerül lelkemben első találkozásom az új magyar irodalommal, mikor a szabadkai gimnázium kis igazgatói kertjében, csillagos tavaszi éjszakán, miközben a dúsan rakott asztalnál magyar nóta kesergett, Kosztolányi Dezső, a nyolcadikos, lelkesen szavalt nekem az asztalsarok egy magányos szigetén bizonyos Babits Mihály nevezetű ifjú és nagyreményű poétának verseit. — Érzed ezt, hallod ezt? — lelkenedzte máig is töretlen és egyetlen entuziazmusával. És akkor Kosztolányi Árpád sziporkázó ötletekbe felejtkezett, talán félt az új idők szavától? Nem, attól félt, hogy a fia magyar íróvá kárhozik. Akkor még a szigorú apa volt. Szigorú apja volt még az újságíró Kosztolányi Dezsőnek is. De mikor halkan megzengtek a *Négy fal között* sejtelmes akkordjai, mikor felsírtak *A szegény kisgyermek panasza*i, akkor feltámadt benne a jóságos apa, mert meglátta önmagát a fiában, akkor megértette őt, és megértette az új magyar irodalmat, amely testéből és lelkéből lelkedzett.

Tudós és költő, pedagógus és adminisztrátor, a munka vaserejű herosza, így égett el a magyar pusztán, a magyar vidék temetőjében. Fogd fel, pajtás, a vasvesszőt, verd meg véle a temetőt...

— Olyan tudós, erős, akár az Isten — így mondta a fia; szerette és félt tőle. Félt, hogy egyszer

*Elmegy innen s nem jő sose vissza
S vérben, halálban omlik el a titka...*

Most már elment, s nem jő sose vissza, s már nem félünk tőle, de már csöndesen, örök és néma-fájdalommal beszélgetünk vele a szívünkben.

Apánk és rokonunk, magyar őrszem, nebulók és tanárok nevelője, magyar sorsok tragikus szimbóluma, innen sírom könnyeimet és küldöm emlékezésem virágát messzi sírodra... Fiadnak pedig, testvéremnek, közös-egy gyászunkban testvéri bánattal megszorítom hű kezét...»

RÉVAY JÓZSEF

Révay József (1881—1970) író, irodalomtörténész, műfordító, klasszika-filológus, c. egyetemi tanár, az irodalomtudományok doktora, a Tanácsköztársaság idején egyetemi tanár és a Közoktatásügyi Népbiztosság középiskolai ügyosztályának vezetője volt. Ezért 1920-ban állásvesztésre ítélték: új munkásságot a műfordítás, a szépirodalom és a népszerűsítő irodalom területén kezdett. Ókori tárgyú, az ifjúsági irodalom körébe tartozó szépirodalmi művei mellé sorakoznak nagyszabású történelmi regényei, a Constantinusról szóló *Égi jel*; Julianus regényes életrajza, az *Elhagyta, Helios!* — ezek mellé, mint egy trilógiává egészítve ki a vállalkozást, készült megírni Diocletianus-könyvét. Ennek a címe: *Az isten lett volna*. 1966-ban kötötte meg a szerződést a tervezett műre, azonban a kézirat a megszabott határidőre nem készült el, bár a kiadó készségesen hozzájárult a későbbi beadáshoz, erre nem került sor. A megírást nagyban elősegítette volna egy újabb olaszországi tanulmányút, erről azonban, orvosi tanácsra, le kellett mondania. Meg kell jegyezni, hogy mind a két első regényhez, mind a tervezett harmadikhoz hatalmas anyagot gyűjtött — nem szépirodalmi, hanem tudományos feldolgozás céljából. A körülmények úgy hozták, hogy a harminc éven át rendszerezett anyag, a teljes apparátus a témának nem tudományos, hanem szépirodalmi feldolgozását szolgálta. Tulajdonképpen tehát minden kész volt a megíráshoz; több ízben bele is fogott, remélve, hogy lesz ereje megírni. Pihenésképpen — »mellékfutásként« — még egy lányregényt kezdett meg és fejezett be — vissza-vissza-térve a Diocletianus-könyvhöz.

1968 nyarán úgy határozott, hogy végleg lemond a megírásról. Ez után a döntés után — baráti és tanítványi ösztönzésre — kedvet és elég erőt érzett ahhoz, hogy emlékirat megírásába fogjon. Megkezdte önéletrajzi emlékeinek az összegyűjtését, rendszerezését és megírását. Eredeti műveit — az említett posztumusz ifjúsági regényt is — mindig kézírással írta. Az emlékiratnál, 88. évében, ez már fárasztó munkamódszernek bizonyult: gyorsírásba diktálta, majd visszaolvasva saját kezűleg javította vagy egészítette ki a gépiratot.

Az önéletrajz elkészült, terjedelme kb. 25 ív. Címe: *Pályám emlékezete*. Kosztolányi Dezsővel kapcsolatos emlékei a 12. fejezetből valók; ebben a Tanácsköztársaság utáni időkről emlékezik. A fejezet címe: *Hic manebimus optime... (A világon kívül)*. Ebben írja meg Babits- és Füst Milán-emlékeit is. A Kosztolányi-emlékezés kb. egyharmada a fejezetnek.

Révay Ágnes